

Pembangunan Bandar Kecil di Sabah: Isu dan Cabaran *Small Town Development in Sabah: Issues and Challenges*

Syivero Patrick*, Ubong Imang
Fakulti Kemanusiaan, Seni dan Warisan, Universiti Malaysia Sabah,
88400 Kota Kinabalu, Sabah.
*emel: syll_sio@yahoo.com

Abstrak

Sabah merupakan negeri kedua terbesar di Malaysia dan mempunyai banyak bandar kecil serta kebanyakan bandar kecil di Sabah terletak di kawasan luar bandar. Kepentingan bandar kecil di Sabah tidak boleh diketepikan begitu sahaja dalam memastikan pembangunan wilayah yang seimbang. Bandar kecil kini bukan hanya menawarkan fungsi asas, namun fungsi dan peranannya telah mula berubah dan bertambah. Ini kerana, perkembangan sektor perindustrian dan perkhidmatan di kawasan bandar kecil di Sabah telah mula berkembang iaitu tidak lagi bergantung sepenuhnya dengan sektor pertanian. Keadaan ini telah membawa kepada pelbagai isu dan persoalan berkenaan dalam proses perkembangan fungsi dan peranan serta perubahan guna tanah bandar kecil di Sabah. Justeru itu, artikel ini bertujuan untuk memahami isu pembangunan bandar kecil di Sabah dan cabaran pembangunannya. Kajian ini menggunakan data sekunder dari laporan terbitan agensi berkaitan seperti Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Sabah untuk memahami senario semasa dan perancangan bandar kecil di Sabah. Selain itu, temu bual dan pemerhatian di lapangan juga dijalankan untuk mendapatkan data primer berkait dengan isu dan cabaran yang dihadapi oleh bandar kecil di Sabah. Hasil kajian mendapati pembangunan bandar kecil di Sabah berdepan dengan pelbagai isu yang boleh dibahagikan kepada empat aspek iaitu fizikal, ekonomi, sosial, dan alam sekitar. Manakala antara cabaran yang dihadapi oleh bandar kecil di Sabah pula adalah dalam konteks penjanaan ekonomi, bentuk muka bumi Sabah yang sebahagian besarnya bergunung-ganang dan urus tadbir bandar kecil.

Kata kunci pembangunan, bandar kecil, isu dan cabaran

Abstract

Sabah is the second largest state in Malaysia and has many small cities, mostly in Sabah small town located in rural areas. The importance of small towns in Sabah should not be dismissed in ensuring balanced regional development. The small town is now not only offers basic functions, but its function and role have started to change and grow. This is because the development of the industrial and services sectors in small towns in Sabah has started to grow, which is no longer totally dependent on the agricultural sector. This situation has led to a variety of issues and questions concerning the development process and the role and function of changes in land use small town in Sabah. Therefore, this article aims to understand the issue of the development of small towns in Sabah and development challenges. This study uses secondary data from reports published by agencies like the Department of Urban and Regional Planning Sabah to understand the current scenario and planning of small town in Sabah. Moreover, interviews and field observations were also conducted to obtain primary data related to the issues and challenges in Sabah small town. The study found that the development of small towns in Sabah is facing a variety of issues that can be divided into four aspects: the physical, economic, social, environmental funds. While among the challenges faced by small towns in Sabah was in the context of economic generation, landform of Sabah which is mostly mountainous and small urban governance.

Keywords development, small town, the issues and challenges

PENGENALAN

Kepesatan proses pembandaran yang berlaku di kawasan bandar besar di Malaysia khususnya dalam dua dekad kebelakangan ini telah memberi kesan dan pengaruh kepada pembangunan bandar-bandar kecil di negara ini. Justeru, peningkatan proses tepu bina yang berlaku di kawasan bandar besar hasil dari proses perbandaran yang pesat telah menyebabkan perebakan pembangunan di kawasan sekitarnya. Proses ini telah membolehkan bandar-bandar kecil di kawasan sekitarnya telah membawa kepada penyebaran perkembangan dengan pesat (Yazid, Katiman & Mohd Yusof, 2012; Yazid et al., 2014; 2015). Perkembangan ini juga telah secara langsung membawa kepada perubahan fungsi dan peranan bandar-bandar kecil. Di Sabah, kepesatan pembangunan bandar kecil telah mulai terasa kesannya daripada pelbagai dasar yang telah dilaksanakan oleh kerajaan khususnya dalam dekad 1990-an. Perkembangan ini dengan hasrat kerajaan untuk mengurangkan jurang pembangunan di antara kawasan bandar dan juga luar bandar serta menyebarkan pembangunan ke kawasan bandar-bandar kecil khususnya yang terletak di kawasan pedalaman Sabah. Berbanding dengan dekad di awal kemerdekaan pembangunan bandar-bandar kecil di negeri Sabah amatlah perlahan dan sebahagian besar bandar-bandar kecilnya berfungsi sebagai pusat pertanian dan perantaraan di antara kawasan bandar dengan kawasan luar bandar (Abdul Samad, 1990).

Berdasarkan data daripada Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Negeri Sabah (2010) terdapat 21 buah bandar kecil di negeri Sabah. Antara bandar-bandar kecil di negeri Sabah ialah Kunak, Kota Kinabatangan, Ranau, Kundasang, Beluran, Kota Belud, Tuaran, Penampang, Kinarut, Papar, Kudat, Kota Marudu, Sipitang, Tenom, Keningau, Tambunan, Pitas, Nabawan, Kuala Penyu, Semporna dan Beaufort. Dalam konteks pembangunan pada masa kini bandar-bandar kecil ini umumnya berperanan sebagai pusat pertumbuhan daerah. Oleh kerana negeri Sabah adalah sebuah negeri yang luas iaitu negeri yang kedua terbesar di Malaysia dan masih mempunyai kawasan luar bandar yang luas, kepentingan peranan bandar kecil dalam usaha mencapai keseimbangan pembangunan antara wilayahnya tidak boleh diketepikan. Selari dengan perkembangan pembangunan semasa di peringkat global dan tempatan pembangunan bandar kecil di Sabah semakin pesat dan peranan dan fungsinya juga telah berkembang dan berubah. Sehubungan dengan itu, artikel ini bertujuan untuk memberikan kefahaman tentang pembangunan bandar kecil di Sabah dengan memfokuskan perbincangan kepada isu dan cabaran yang dihadapi oleh bandar-bandar kecil di negeri Sabah.

SOROTAN KAJIAN

Definisi Bandar Kecil

Bandar sering didefinisikan berdasarkan kepada saiz penduduk. Di Malaysia misalnya saiz penduduk dirujuk dalam membuat perbandingan kelas bandar tersebut seperti mana yang dicadangkan oleh Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu. Berdasarkan Jabatan Perangkaan Malaysia (2000) kawasan yang dinyatakan sebagai bandar kecil adalah kawasan yang diwartakan serta kawasan tepu bina yang bersempadan dengannya dan gabungan kedua-dua kawasan ini mempunyai penduduk seramai 10,000 atau lebih. Kawasan tepu bina yang dimaksudkan adalah kawasan yang terletak bersebelahan kawasan yang diwartakan dan mempunyai:

- i. Sekurang-kurangnya 60 peratus penduduk bekerja (berumur 10 tahun dan lebih) yang terlibat dalam aktiviti bukan pertanian;
- ii. Unit-unit perumahan mempunyai kemudahan tandas moden.

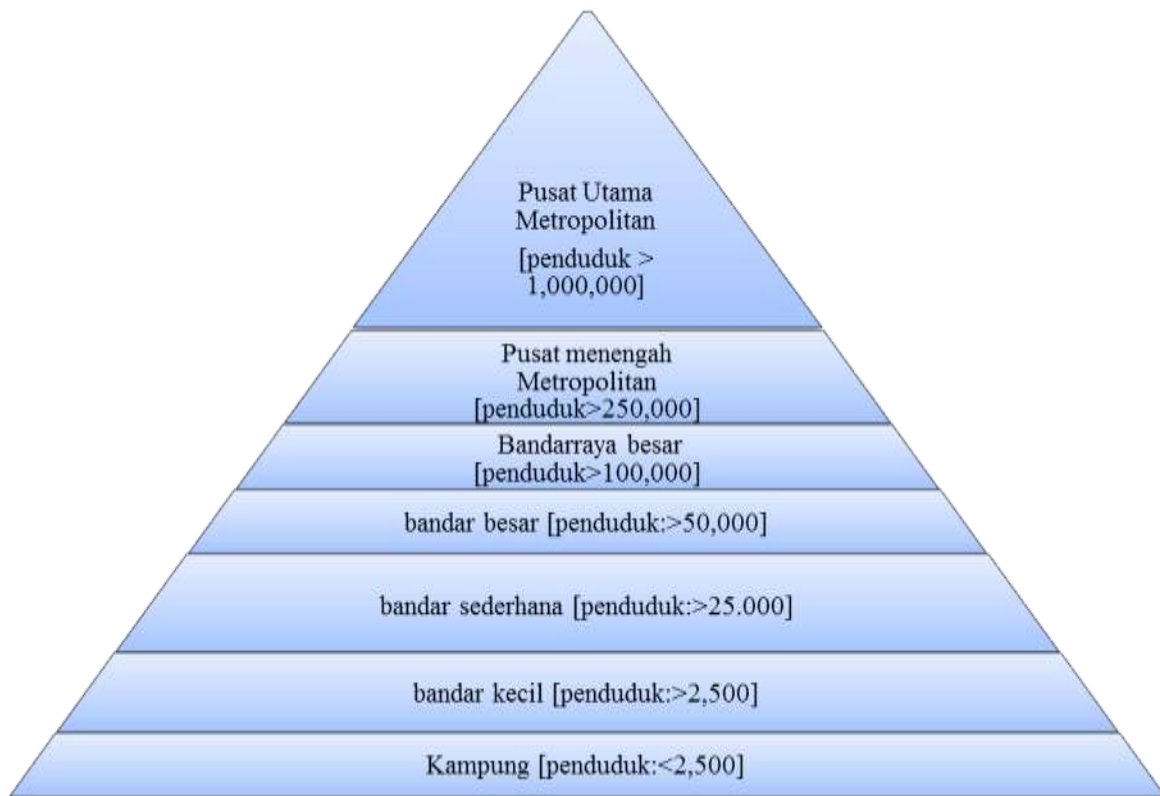
Manakala menurut Dasar Perancangan Negara dalam Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Semenanjung Malaysia (2006) kawasan yang dinyatakan sebagai bandar kecil adalah kawasan yang diwartakan dan tepu bina yang bersempadan dengannya serta gabungannya yang terletak di dalam had sempadan bandar dan mengandungi perkara seperti berikut:

- i. Mempunyai bilangan penduduk minima 10,000 orang;
- ii. Sekurang-kurangnya 60 peratus penduduk bekerja (berumur 15 tahun dan ke atas) yang terlibat dalam aktiviti bukan pertanian;
- iii. Densiti kasar minima penduduk adalah 50-60 orang per hektar;
- iv. Kemudahan-kemudahan perbandaran disediakan;

v. Pusat pentadbiran daerah (sekiranya kurang 10,000 orang penduduk).

Seterusnya menurut Mohamad Azal dan Hamid (2015), definisi bandar kecil yang dirujuk daripada piawaian perancangan dari Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Semenanjung Malaysia (JPBD) telah membahagikan definisi bandar kepada dua kategori. Definisi bandar kecil kategori pertama adalah kawasan yang mempunyai saiz penduduk antara 5,000 sehingga 10,000 orang dan mempunyai pengaruh pusat perkhidmatannya dalam lingkungan jarak 5 km daripada titik tengah pusat bandar. Manakala bagi definisi bandar kecil yang kedua adalah kawasan yang mempunyai saiz penduduk antara 500 sehingga 5,000 orang dan mempunyai pengaruh pusat perkhidmatannya dalam lingkungan jarak 3 km daripada titik tengah pusat bandar.

Namun begitu dalam konteks kajian yang dijalankan di Sabah, definisi bandar kecil perlu diubahsuai bagi mengambil kira keadaan di Sabah (Abdul Samad, 1990). Bandar-bandar kecil dalam konteks negeri Sabah adalah merupakan kawasan pusat pentadbiran pihak berkuasa tempatan (PBT) di daerah-daerah di kawasan luar bandar dan juga pusat pertumbuhan daerah yang mempunyai bilangan penduduk di antara 1,000 sehingga 9,999 orang. Bandar kecil ini berperanan untuk menyediakan pelbagai kemudahan asas kepada masyarakat di luar bandar. Manakala menurut Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Negeri Sabah (2010) pula mendefinisikan bandar kecil sebagai kawasan petempatan yang mempunyai bilangan penduduk seramai 2,500 sehingga 25,000 orang. Rajah 1 menunjukkan pengelasan hierarki bandar di negeri Sabah berdasarkan bilangan penduduk.

Rajah 1 Pengelasan hierarki bandar di negeri Sabah berdasarkan dengan bilangan penduduk

Sumber: Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Negeri Sabah (2010)

Perkembangan Bandar Kecil di Sabah

Pada tahun 1960-an, pengkaji bandar di Sabah hanya dapat menekankan tentang wujudnya petempatan bandar oleh kerana ciri-ciri bandarnya yang tidak banyak berbeza daripada ciri-ciri petempatan kampung yang besar. Namun begitu, pada tahun 1980-an kurang 20 peratus daripada penduduk Sabah tinggal di kawasan bandar. Walaupun jumlah penduduk yang berada dalam bandar itu masih lagi kecil berbanding dengan jumlah penduduk bandar di negeri-negeri lain di Malaysia, peratusan itu menunjukkan satu peningkatan yang ketara berbanding dengan semasa awal kemerdekaan. Secara umumnya, bandar di Sabah masih merupakan suatu perkelompokan penduduk yang rata-ratanya kecil. Bandar-bandar utamanya iaitu Kota Kinabalu, Sandakan dan Tawau mempunyai penduduk kurang daripada 50,000 orang pada 1970. Begitu juga dengan perkelompokan penduduk di bandar-bandar kecil, iaitu hanya mempunyai penduduk sekitar 1,000 hingga 9,999 orang sahaja (Abdul Samad, 1990).

Walaupun begitu, dalam suasana pertumbuhan dan perkembangan bandar ketika itu, Kota Kinabalu, Sandakan dan Tawau telah menjadi pusat wilayah bagi kawasan masing-masing. Akibat daripada perkembangan ketiga-tiga bandar utama ini, ianya telah membawa kepada perebakan proses pembandaran di kawasan bandar-bandar kecil sekitarnya. Tambahan pula Kota Kinabalu ditingkatkan statusnya menjadi suatu kawasan pusat pembandaran utama di Sabah dan terus berkembang. Pada tahun 1990 aras pembandaran di Sabah hanya sekitar 25.6 peratus. Sungguhpun arasnya pembandaran pada masa itu masih lagi rendah, namun ia telah meningkat dengan cepatnya pada ketika itu (Abdul Samad, 1990). Sehingga sekarang ini proses pembandaran bandar-bandar kecil di Sabah terus mengalami perkembangan dengan pesat akibat daripada perebakan proses pembandaran yang berlaku di kawasan bandar besar. Antara sebab lain yang membawa kepada perkembangan bandar kecil di Sabah adalah disebabkan oleh pertambahan semulajadi penduduk bandar kecil itu sendiri dan juga akibat daripada kemasukan migran dari desa ke bandar. Selain itu juga, disebabkan oleh perluasan kawasan pentadbiran bandar tersebut (Abdul Samad, 1990).

Aras pembandaran bandar kecil di Sabah adalah berbeza-beza dari satu daerah ke satu daerah lain. Pada tahun 1980-an, hanya dua daerah yang menunjukkan aras pembandaran yang tinggi iaitu Kota Kinabalu dan Sandakan (Abdul Samad, 1990). Namun, kini terdapat sebanyak 21 buah bandar kecil di negeri Sabah. Antara bandar-bandar kecil di negeri Sabah ialah Kunak, Kota Kinabatangan, Ranau, Kundasang, Beluran, Kota Belud, Tuaran, Penampang, Kinarut, Papar, Kudat, Kota Marudu, Sipitang, Tenom, Keningau, Tambunan, Pitas, Nabawan, Kuala Penyu, Semporna dan Beaufort. Bandar-bandar kecil ini telah menjadi pusat tumpuan penduduk untuk mendapatkan manfaat kemudahan sosial, pelajaran, dan pekerjaan, yang membawa kepada perkembangan bandar kecil tersebut. Oleh itu, kerajaan telah memberikan tumpuan yang serius keatas pembangunan di kawasan bandar-bandar kecil di Sabah. Ini adalah bagi memastikan keseimbangan pembangunan di antara kawasan bandar dan juga luar bandar. Rajah 2 menunjukkan kedudukan bandar-bandar kecil yang terdapat di negeri Sabah.

Rajah 2 Kedudukan bandar-bandar kecil di negeri Sabah adalah yang bertanda merah pada peta Sabah

Sumber: Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Negeri Sabah (2010)

Sungguhpun proses perbandaran berlaku dengan pesat di Sabah, sebilangan besar penduduknya masih tinggal di kawasan luar bandar. Justeru itu, dalam usaha membangunkan sosio-ekonomi penduduk luar bandar, pembangunan bandar-bandar kecil di Sabah tidak boleh dipinggirkan. Kerajaan memainkan peranan yang penting dalam mempengaruhi perkembangan bandar kecil di Sabah. Dasar dan program pembangunan yang dilaksanakan oleh kerajaan dilihat antara faktor penting yang membawa kepada perkembangan bandar-bandar kecil sama ada, bandar kecil yang terletak di pinggir bandar besar mahupun bandar kecil yang terletak di kawasan pedalaman Sabah. Misalnya, melalui pelan Koridor Pembangunan Sabah, kerajaan menitik beratkan pembangunan seimbang antara kawasan dan sektor ekonomi. Dalam konteks ini peranan bandar kecil diperkasakan dengan mengukuhkan peranan tradisionalnya sebagai pengantara pembangunan antara kawasan bandar dan luar bandar dan menggalakkan penjana ekonomi dan pemantapan sosial berteraskan kekuatan dan kelebihan dalaman antara kawasan bandar-bandar kecil di Sabah (Koridor Pembangunan Sabah, 2006a, 2006b).

Bandar kecil di Sabah mempunyai banyak keistimewaan dan potensi untuk dibangunkan. Antaranya ialah, bandar kecil dihuni oleh penduduk yang terdiri dari pelbagai budaya khususnya bandar kecil yang terletak di kawasan luar bandar. Selain itu, sebilangan bandar kecil di Sabah juga mempunyai kelebihan dari segi letakan yang berhampiran dengan sumber ekonomi yang boleh dimajukan untuk tujuan pemantapan sosio-ekonomi penduduk seperti tanah yang subur dan produk pelancongan seperti sungai, gunung dan hutan yang boleh dibangunkan. Kelebihan dan potensi yang dimiliki membolehkan bandar-bandar kecil dibangunkan dan diintegrasikan dalam konteks pembangunan negeri Sabah khususnya apabila melibatkan pembangunan kawasan luar bandar. Sungguhpun begitu, dalam proses pembangunan yang dilalui, terdapat banyak isu dan cabaran yang dilalui dan dihadapi oleh bandar-bandar kecil di Sabah.

METOD KAJIAN

Bagi memenuhi tujuan artikel ini, pelbagai sumber data digunakan. Sumber data utama kajian ini ialah data sekunder yang diperolehi daripada sumber dan bahan bertulis serta bercetak. Antaranya ialah laporan Kementerian Kerajaan Tempatan dan Perumahan Negeri Sabah, pelbagai laporan dari Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Sabah, keratan akhbar, artikel dan jurnal yang berkaitan dengan dasar pembangunan negeri Sabah yang telah dilaksanakan dan pelan pembangunan seperti laporan Koridor Pembangunan Sabah (SDC).

Manakala, data primer pula diperolehi daripada temubual dan pemerhatian di kawasan bandar kecil. Temu bual dijalankan bagi mendapatkan pandangan berkenaan dengan pembangunan semasa bandar-bandar kecil di negeri Sabah. Selain itu, temu bual juga penting untuk mendalami isu dan cabaran yang dihadapi oleh bandar-bandar kecil di Sabah. Antara pengawai yang ditemubual ialah pegawai di Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Sabah dan pegawai di beberapa Majlis Daerah. Selain pegawai di jabatan kerajaan, temu bual juga turut dijalankan bersama masyarakat dan perniaga tempatan bagi mendapat pandangan dan pendapat berkenaan isu dan cabaran yang wujud dalam pembangunan bandar kecil di kawasan mereka. Manakala pemerhatian dijalankan di kawasan bandar-bandar kecil yang giat membangun seperti bandar kecil Kota Marudu. Tujuan pemerhatian dijalankan adalah untuk melihat sendiri isu dan cabaran yang wujud dalam pembangunan bandar kecil tersebut.

DAPATAN KAJIAN DAN PERBINCANGAN

Bahagian ini membincangkan dapatan kajian berdasarkan penelitian ke atas data sekunder dan primer yang diperolehi dari lapangan. Justeru, bahagian ini memberi fokus kepada dua perkara utama iaitu, mengetengahkan isu-isu pembangunan bandar kecil di Sabah yang telah dikenalpasti dan cabaran yang dihadapi oleh bandar kecil di negeri Sabah.

Isu Pembangunan Bandar Kecil di Sabah

Pembangunan dan perkembangan bandar kecil telah memberikan pelbagai impak kepada pembangunan di kawasan luar bandar, yang mana telah membawa kepada pengurangan jurang kemajuan di antara kawasan bandar dengan luar bandar. Namun begitu, kepesatan pembangunan di kawasan bandar kecil ini telah memberi pelbagai kesan terhadap bandar kecil tersebut sama ada kesan positif mahupun negatif. Berdasarkan penilaian ke atas data sekunder dan temubual yang dijalankan dengan pegawai di jabatan kerajaan, penduduk tempatan dan peniaga di bandar-bandar kecil di Sabah, terdapat banyak isu yang dikenalpasti. Sungguhpun begitu, bagi memudahkan perbincangan dalam artikel ini, isu tersebut dikategorikan mengikut empat aspek iaitu, ekonomi, sosial, fizikal dan alam sekitar.

i. Aspek Fizikal

Dalam aspek fizikal isu yang wujud dalam pembangunan bandar kecil di Sabah adalah berkenaan dengan masalah perancangan bandar yang kurang terancang iaitu isu ini merupakan isu yang selalu akan wujud dalam perancangan bandar. Perancangan bandar-bandar kecil yang berlaku bukan sahaja berlaku di negara membangun tetapi juga di negara maju dan isu yang biasanya berlaku adalah perancangan bandar kecil yang kurang terancang. Keadaan ini juga berlaku di Malaysia khususnya di negeri Sabah yang merupakan fokus kepada kajian ini. Hasil daripada temubual dengan Pegawai Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Negeri Sabah Encik Bernadette C Edmund pada 20 Ogos 2015 menyatakan bahawa isu perancangan bandar kecil yang kurang terancang ini sering berlaku di kawasan-kawasan bandar kecil di Sabah yang menyebabkan permasalahan dalam pembangunan terhadap bandar-bandar kecil tersebut.

Isu perancangan bandar kecil yang kurang terancang adalah berkaitan dengan guna tanah bandar kecil tersebut. Guna tanah bandar kecil berkenaan dengan susun atur bangunan kedai, sistem perparitan dan kemudahan utiliti yang terdapat di kawasan bandar kecil tersebut. Hasil daripada temu bual yang dijalankan bersama pegawai Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Sabah dan pemerhatian yang telah dilakukan di beberapa kawasan bandar kecil yang terpilih di negeri Sabah seperti bandar Kota Marudu, Kota Belud, Tuaran, Ranau, dan Kudat mendapati terdapat masalah isu perancangan yang kurang terancang. Keadaan ini berlaku akibat daripada perancangan bandar pada masa dahulu yang kurang mementingkan perancangan terhadap perkembangan bandar kecil pada masa hadapan. Keadaan ini

menyebabkan perancangan pada masa kini menjadi sukar dan kurang terancang dalam memajukan dan membangunkan kawasan bandar kecil.

Sebagai contoh adalah bandar Kota Belud dan Tuaran. Kedua-dua kawasan bandar kecil telah mengalami kesesakan akibat daripada tepu bina bangunan kedai sehinggakan bandar kecil tersebut sukar untuk berkembang akibat daripada keluasan kawasan bandar tersebut yang amat kecil. Keadaan ini menyebabkan kesukaran dalam perancangan pembandaran kawasan bandar tersebut. Sehinggakan bangunan pejabat-pejabat kerajaan telah dibina di kawasan luar bandar seperti mana yang berlaku di bandar Kota Belud. Pejabat-pejabat kerajaan persekutuan dibina di kawasan luar bandar iaitu di Kampung Tampasuk. Keadaan ini menyukarkan kepada masyarakat yang tidak mempunyai kenderaan dalam menjalankan urusan mereka. Selain daripada itu, isu terpinggiran perkembangan bandar kecil juga berlaku di Sabah akibat daripada pembinaan jalan perhubungan yang baru. Keadaan ini berlaku di bandar kecil Kota Belud dan Tuaran akibat daripada pembinaan jalan raya baru yang tidak lagi perlu melalui kawasan bandar kecil tersebut menyebabkan kawasan tersebut kurang menjadi tumpuan masyarakat. Hal ini berlaku akibat daripada perancangan bandar yang kurang terancang pada masa dahulu yang kurang memikirkan perkembangan bandar kecil pada masa kini, sehinggakan bandar kecil tersebut mengalami kesesakan yang menyebabkan kerajaan membuat laluan jalan raya baru yang mana tidak lagi melalui kawasan bandar kecil tersebut bagi mengurangkan masalah kesesakan bandar Kota Belud dan Tuaran.

Seterusnya bentuk muka bumi dan lokasi peletakan sesebuah bandar kecil juga menjadi isu dalam pembangunan bandar kecil di Sabah. Bentuk muka bumi bagi lokasi peletakan sesetengah bandar kecil di Sabah yang bergunung-ganang juga menyukarkan lagi proses perkembangan bandar kecil. Bandar Ranau yang terletak di kawasan Banjaran Crocker dan keadaan bentuk muka bumi di kawasan bandar Ranau yang terletak di kawasan tanah tinggi telah menyukarkan lagi perkembangannya. Hal ini kerana PBT perlu mengenal pasti kawasan-kawasan yang selamat sahaja yang boleh dimajukan untuk pembangunan bandar kecil bagi mengelak masalah bencana iaitu tanah runtuh. Oleh hal yang demikian, pengawalan dalam perkembangan bandar Ranau ini akibat masalah faktor bentuk muka buminya menyebabkan bandar Ranau sukar untuk dikembangkan seperti bandar Kota Marudu. Selain itu juga bentuk muka bumi dan lokasi peletakan sesebuah bandar kecil di kawasan berdekatan dengan sungai mengalami masalah banjir. Sebagai contoh bandar Beaufort yang sering dilanda banjir setiap tahun apabila musim tengkujuh (Berita Harian, 2015), terutamanya di bahagian kawasan pekan lama Beaufort yang sering dilanda banjir yang teruk kerana kawasan tersebut rendah dan hampir dengan tebing Sungai Padas (Berita Sinar Online, 2014).

Sehubungan itu juga, reka bentuk kawasan bandar kecil yang kurang terancang telah membawa kepada kesesakan di kawasan bandar kecil tersebut. Keadaan ini sering berlaku apabila tiba musim perayaan dan cuti sekolah iaitu kawasan bandar kecil akan menjadi tumpuan masyarakat untuk menjalankan urusan harian mereka seperti membeli belah. Sebagai contoh yang berlaku di bandar Kota Marudu sering mengalami kesesakan lalu lintas dan kawasan tempat letak kenderaan pada waktu hujung minggu, cuti sekolah dan musim perayaan. Hasil temu bual dengan Penolong Pegawai Persekitaran Majlis Daerah Kota Marudu iaitu Puan Sudara pada 13 Ogos 2015 menyatakan bahawa keadaan ini berlaku akibat daripada perancangan pembangunan yang sebelum ini kurang menitikberatkan aspek sistem pengangkutan dan perhubungan dan tempat meletak kenderaan serta kedudukan bangunan kedai di kawasan bandar kecil tersebut.

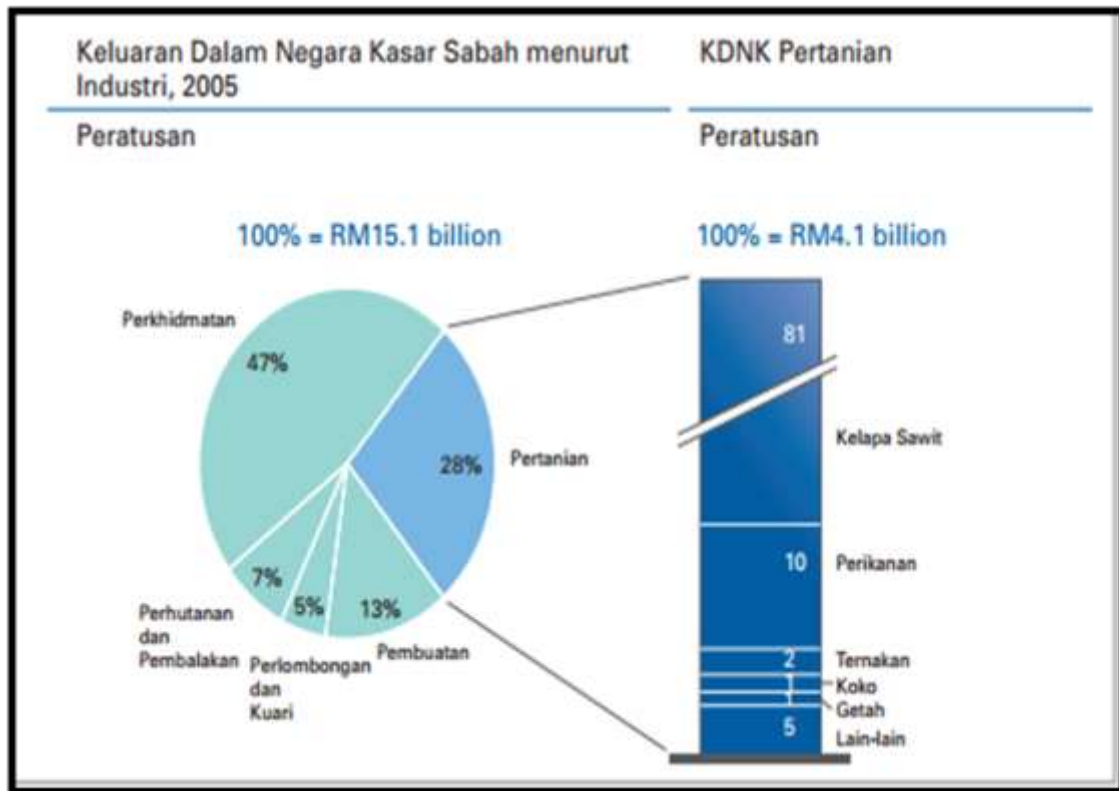
Seterusnya hasil daripada temu bual pengunjung di bandar Kota Marudu Encik Antonius Jimmy pada 15 Ogos 2015 menyatakan bahawa keadaan sistem pengangkutan iaitu jalan raya di kawasan bandar Kota Marudu yang sempit dan hanya dua hala menyebabkan kesesakan lalu lintas. Tambahan lagi dengan pertambahan kenderaan yang banyak menyebabkan kesesakan lalu lintas di kawasan bandar kecil Kota Marudu semakin teruk. Seterusnya susun atur bangunan kedai yang sangat hampir dengan jalan raya telah menyebabkan masalah untuk melebarkan jalan raya di kawasan bandar Kota Marudu. Selain itu, masalah sistem peparitan yang kurang terancang dan tidak diselenggara dengan baik di kawasan bandar kecil telah menyebabkan berlakunya banjir kilat di bandar kecil. Ini pernah berlaku di bandar Keningau pada 9 Jun 2015 tahun ini yang telah menjejaskan aktiviti penduduk dan kerosakan harta benda di kawasan sekitar yang terjejas (New Sabah Times, 2015). Oleh itu menurut Dasar Pembangunan Negara bahawa proses pembandaran yang pesat di kawasan bandar akan membawa kepada pelbagai masalah jika tidak dirancang dengan sebaiknya (JPBD Semenanjung Malaysia, 2006).

Seterusnya pertambahan penduduk bandar kecil telah menyebabkan keperluan dalam pelbagai kawasan pembangunan baru yang berkaitan dengan kawasan perumahan, kemudahan awam, perniagaan dan guna tanah bandar yang lain. Akibat daripada ini telah membawa kepada permasalahan guna tanah di kawasan bandar kecil yang telah menyebabkan berlakunya persaingan guna tanah di kawasan bandar kecil di Sabah. Oleh itu, akibat daripada itu maka wujud masalah percanggahan guna tanah di bandar-bandar kecil yang mengalami pembangunan yang pesat memandangkan permintaan guna tanah di kawasan bandar kecil yang berkembang maju adalah tinggi. Kesan daripada masalah tersebut maka berlakunya proses perebakan pembangunan bandar kecil di kawasan sekitarnya yang menimbulkan isu persaingan guna tanah bandar dengan kawasan pertanian. Sebagai contoh yang berlaku di bandar Kota Marudu akibat daripada perkembangannya menyebabkan kawasan pertanian iaitu kelapa di kawasan sekitar bandar tersebut telah dijadikan kawasan pembinaan projek 1Avenue Town yang dijangka siap pada tahun 2016 (Utusan Sabah, 2014).

ii. Aspek Ekonomi

Seterusnya isu pembangunan bandar kecil di Sabah dalam aspek ekonomi adalah berkenaan dengan isu pembangunan ekonomi bandar kecil. Penyediaan peluang pekerjaan menjadi satu masalah di kawasan bandar kecil khususnya bandar kecil yang terletak di kawasan luar bandar. Sebahagian bandar kecil di Sabah mengalami pembangunan yang tidak begitu memberangsangkan. Keadaan ini disebabkan sumber ekonomi bandar kecil di Sabah kebanyakannya masih bergantung pada sektor pertanian. Sektor pertanian menyumbang 30 peratus daripada jumlah pengeluaran dalaman negeri dan menyediakan 33 peratus peluang pekerjaan dan 35 peratus jumlah pendapatan eksport negeri. Tanaman utama pertanian adalah kelapa sawit, koko dan getah. Sabah merupakan pengeluar utama bagi minyak kelapa sawit dan koko di Malaysia. Kelapa sawit adalah penyumbang terbesar kepada hasil pendapatan eksport negeri. Berbanding sumbangan sektor perkilangan yang merangkumi industri besar, kecil dan sederhana adalah masih kurang dalam pembangunan ekonomi Sabah, sedangkan sektor ini amat penting dalam menyediakan peluang pekerjaan yang banyak kepada masyarakat.

Dalam laporan Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) Sabah sektor pertanian adalah penyumbang kedua tertinggi selepas sektor perkhidmatan, menyumbang sebanyak 28 peratus kepada KDNK Sabah atau RM4.1 bilion pada tahun 2005. Sejak tahun 2001-2005, pertumbuhan KDNK pertanian kekal pada kadar 6 peratus, iaitu lebih tinggi sedikit daripada kadar pertumbuhan pertanian di Malaysia keseluruhannya, iaitu pada kadar 5 peratus setahun dalam tempoh yang sama. Rajah 3 menunjukkan statistik sumbangan sektor pertanian di Sabah. Ini jelas memperlihatkan bahawa betapa pentingnya sektor pertanian di Sabah khususnya di kawasan bandar-bandar kecil yang masih bergantung kepada sektor ini.

Rajah 3 Bahagian Pertanian dalam KDNK

Sumber: Jabatan Perangkaan Malaysia (2006)

Antara bandar kecil yang sangat bergantung kepada sektor pertanian adalah Kota Belud yang merupakan kawasan penanaman padi yang terbesar di Sabah. Begitu juga dengan bandar Kota Marudu yang masih bergantung kepada sektor pertanian dalam pembangunan ekonominya khususnya dalam penanaman kelapa sawit dan getah. Walau bagaimanapun, akibat daripada perkembangan keluasan penanaman ladang kelapa sawit di Kota Marudu ini telah membawa kepada pembinaan kilang pemprosesan minyak sawit mentah di Kota Marudu yang membantu dalam kepesatan pembangunan bandar kecil tersebut. Begitu juga dengan bandar Lahad Datu yang amat bergantung kepada sektor pertanian khususnya dalam penanaman kelapa sawit dan koko, di mana kawasan tersebut mempunyai kawasan penanaman ladang kelapa sawit yang terbesar di negeri Sabah iaitu Felda Sahabat.

Melalui ucapan Y.B Datuk Peter Chin Fah Kui, Menteri Perusahaan Perladangan dan Komoditi, iaitu yang berlangsung di Majlis Perasmian Plasma dan Seminar 5 Bandar Stesen Penyelidikan MPOB Lahad Datu pada 6 Januari 2006, menyatakan bahawa sektor pertanian khususnya sektor komoditi kelapa sawit berperanan sebagai penyumbang utama kepada pembangunan ekonomi negeri Sabah. Sebanyak RM7 bilion pendapatan eksport pada tahun 2005. Hal ini menyebabkan masalah dalam penyediaan peluang pekerjaan yang secukupnya di kawasan bandar kecil tersebut. Sedangkan permintaan peluang pekerjaan oleh masyarakat di kawasan luar bandar semakin meningkat akibat daripada pertumbuhan penduduk di kawasan luar bandar yang semakin meningkat setiap tahun.

Oleh itu, akibat daripada perkembangan sektor pertanian tinggi di kawasan bandar-bandar kecil di Sabah ini telah membawa kepada perkembangan sektor perindustrian yang berasaskan sektor pertanian tersebut khususnya kelapa sawit. Terdapat beberapa pembinaan kilang penapisan kelapa sawit di beberapa buah bandar kecil di Sabah seperti di Sipitang dan Lahad Datu. Seterusnya Beluran, Kinabatangan Semporna terdapat kilang kelapa sawit dan kilang penapisan kelapa sawit seperti dalam Rajah 4 yang menunjukkan taburan letakan kilang-kilang yang berasaskan hasil kelapa sawit.

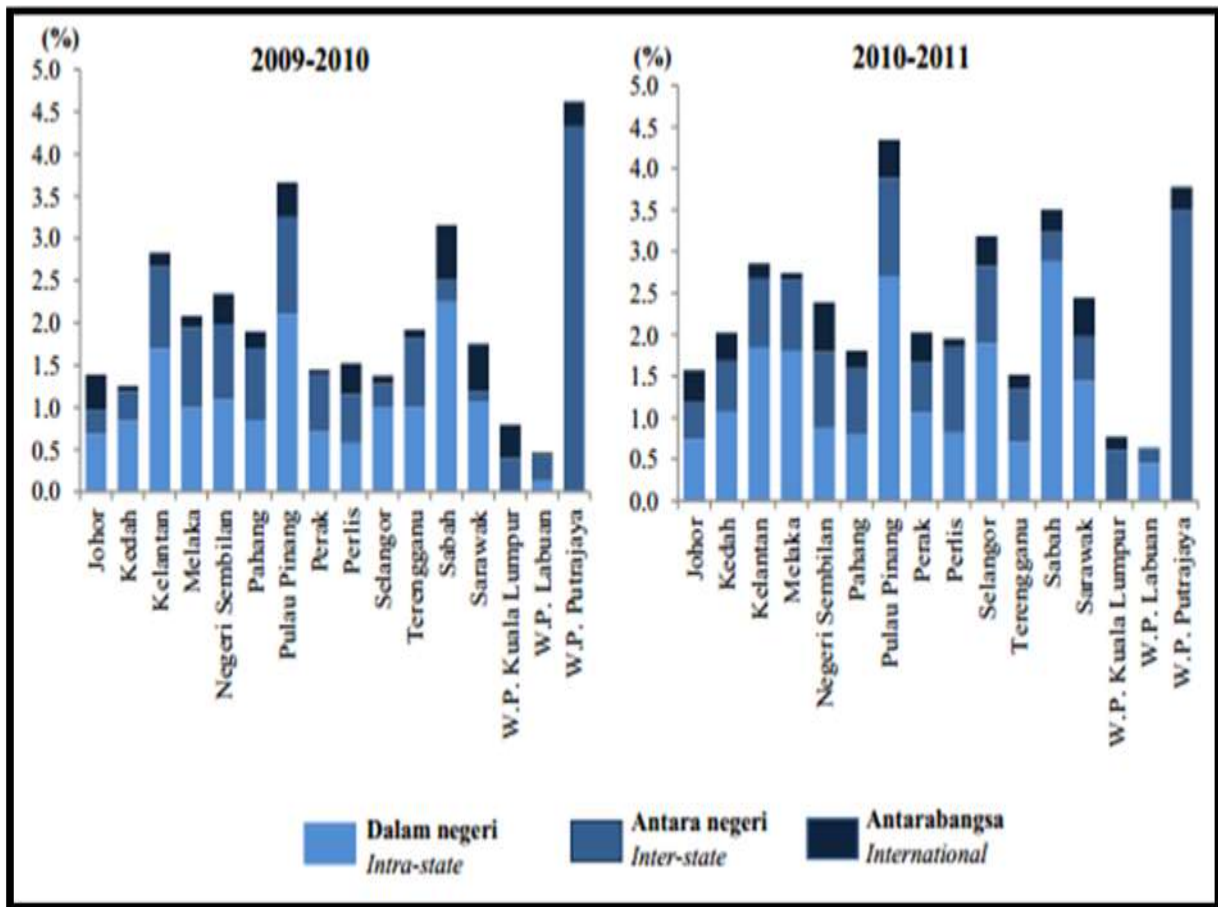

Rajah 4 Taburan letakan kilang kelapa sawit di Sabah

Sumber: Institut Kajian Pembangunan Sabah (2011)

Menurut Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB) meramalkan 60 peratus penduduk dunia bersamaan lima bilion orang akan bermastautin di kawasan bandar menjelang tahun 2030. Dengan lebih 3/4 populasi tinggal di kawasan bandar besar dan bandar kecil di Malaysia menjelang tahun 2020, permintaan untuk pekerjaan di pusat-pusat bandar dan bandar kecil akan meningkat dengan signifikan (JPBD Semenanjung Malaysia, 2006). Ini akan memberi tekanan untuk mewujudkan bilangan pekerjaan yang mencukupi di kawasan bandar kecil di Sabah bagi memenuhi permintaan yang semakin bertambah dan pada masa yang sama mengurangkan kadar pengangguran di kawasan bandar-bandar kecil di Sabah.

Oleh itu, kurangnya pembangunan yang pesat di beberapa kawasan bandar-bandar kecil di Sabah telah menyebabkan wujud masalah isu kekurangan peluang pekerjaan. Keadaan ini menyebabkan berlakunya migrasi penduduk daripada bandar kecil ke kawasan bandar besar untuk mencari peluang pekerjaan yang lebih bagus. Sehubungan dengan itu, akibat daripada perkara tersebut kawasan bandar kecil kurang menjadi tumpuan kepada masyarakat. Keadaan ini akan melambatkan lagi pembangunan di kawasan bandar kecil di Sabah. Rajah 5 menunjukkan bahawa negeri Sabah mencatat kadar migrasi ketiga tertinggi di Malaysia iaitu sebanyak 3.5 peratus bagi tempoh 2010-2011, peningkatan 0.3 peratus berbanding tempoh 2009-2010. Majoriti penduduk yang berhijrah di Sabah lebih tertumpu kepada migran dalam negeri dengan peratus sebanyak 2.9 peratus migran ini menunjukkan kebanyakan penduduk di kawasan bandar kecil yang kurang membangun terutamanya di kawasan luar bandar banyak berhijrah ke bandar-bandar yang lebih membangun khususnya di bandar besar seperti Kota Kinabalu, Sandakan, Tawau dan Lahad Datu. Manakala migran antara negeri dan migran antarabangsa pula sebanyak 0.4 peratus dan 0.3 peratus. Migran antara negeri penduduk Sabah lebih ramai berhijrah ke negeri-negeri Semenanjung Malaysia khususnya ke negeri Selangor untuk mendapatkan kerja yang lebih baik. Manakala bagi migran antarabangsa kebanyakan penduduk Sabah dari kawasan bandar kecil berhijrah ke negara Singapura dan Brunei untuk mendapatkan kerja dan gaji yang lumayan.

Rajah 5 Peratus migran daripada penduduk mengikut negeri destinasi dan taraf migrasi, Malaysia, 2009-2010 dan 2011

Sumber: Jabatan Perangkaan Malaysia (2011)

iii. Aspek Sosial

Isu pembangunan bandar kecil di Sabah dalam aspek sosial adalah berkaitan dengan isu penurunan kualiti hidup yang tidak diuruskan dengan baik. Penurunan kualiti hidup ini merujuk kepada persekitaran kehidupan penduduk bandar kecil yang mengalami ketidakselesaan akibat daripada perubahan pembangunan bandar kecil yang kurang mampan. Sedangkan untuk menjadi sebuah bandar kecil yang maju dan mampan ciri yang perlu adalah kualiti infrastruktur sokongan dan kualiti hidup yang tinggi yang dihasilkan melalui penyediaan perumahan, pendidikan, rekreasi dan kemudahan kesihatan yang mencukupi (Haryati, 2010). Dari aspek penyediaan perumahan, isu utamanya adalah kekurangan penyediaan perumahan untuk golongan berpendapatan rendah. Walaupun secara amnya kemudahan perumahan telah disediakan melebihi dari keperluan sebenar, bekalan perumahan untuk golongan miskin bandar dan bandar kecil sentiasa tidak mencukupi kerana harga rumah adalah di luar kemampuan mereka.

Kekurangan perumahan bagi golongan berpendapatan rendah telah menyebabkan wujudnya petempatan-petempatan setinggan di kawasan-kawasan bandar besar dan bandar kecil di Sabah. Kewujudan kawasan-kawasan setinggan yang tidak mempunyai kemudahan infrastruktur yang sempurna telah menimbulkan banyak masalah kepada persekitaran kawasan bandar dan kesan sampingan seperti gejala sosial termasuklah masalah pendidikan anak-anak, jenayah, dadah dan lain-lain.

Dari segi penyediaan kemudahan awam, didapati penyediaan kawasan-kawasan rekreasi adalah tidak mencukupi bagi keseluruhan bandar di Malaysia terutamanya di bandar-bandar kecil di Sabah. Selain itu, penyediaan kemudahan awam di kawasan bandar menghadapi masalah penyelenggaraan dan juga didapati tidak mesra pengguna terutamanya dari segi lokasi dan rekabentuk di mana kebanyakannya masih tidak mengambilkira keperluan pengguna golongan istimewa, kanak-kanak dan warga tua. Perbuatan

merosakkan harta awam (*vandalisme*) juga wujud dan menjadikan kemudahan awam yang disediakan tidak dapat digunakan sebaiknya.

Pertumbuhan penduduk bandar yang pesat juga telah meningkatkan keperluan terhadap kemudahan infrastruktur dan utiliti yang mana tidak dapat ditampung oleh kemudahan sedia ada. Dari segi kualiti perkhidmatan bandar kecil yang disediakan secara amnya masih terdapat isu-isu mengenai kualiti perkhidmatan yang rendah dan tidak dapat memenuhi keperluan penduduk. Penyelenggaraan perkhidmatan bandar kecil yang tidak efisien seperti penyelenggaraan perparitan dan pemungutan sampah telah menimbulkan pelbagai masalah seperti banjir kilat dan masalah kesihatan awam. Bagaimanapun, kualiti perkhidmatan bandar seperti penyelenggaraan sistem perparitan, pungutan sampah, pembersihan kawasan dan penyelenggaraan tempat-tempat awam adalah berbeza bergantung kepada keupayaan PBT yang mentadbir bandar berkenaan. Bandar-bandar yang terletak di bawah pentadbiran PBT yang besar dan mempunyai kewangan yang kukuh akan mendapat perkhidmatan yang lebih berkualiti dibandingkan dengan bandar-bandar yang ditadbir oleh PBT yang lebih kecil seperti bandar-bandar kecil di Sabah.

Komponen keselamatan menjadi semakin penting kerana kebelakangan ini jenayah yang melibatkan kes ragut, pecah rumah dan kecurian semakin kerap berlaku. Aspek keselamatan adalah berkait dengan kesejahteraan sosial dan kedua-duanya merupakan prasyarat kepada pembangunan mampan dan stabil. Oleh itu masalah ini perlu ditangani untuk meningkatkan kualiti hidup penduduk di kawasan bandar kecil. Malah, kadar pengangguran yang tinggi di kawasan bandar kecil mengakibatkan pelbagai isu sosial yang bersabit dengan kemiskinan, jenayah dan kacau ganggu.

Keadaan ini juga berlaku di kawasan bandar-bandar kecil di Sabah iaitu aspek keselamatan bandar semakin merosot akibat daripada banyak berlaku pelbagai masalah jenayah. Tambahan lagi dengan masalah kebanjiran pendatang tanpa izin di negeri Sabah menyebabkan pelbagai masalah jenayah yang dilakukan oleh mereka akibat daripada tekanan hidup di bandar. Seterusnya dalam aspek sosial pula isu kebanjiran pendatang asing juga menyebabkan masalah dalam pembangunan bandar kecil di Sabah. Kebanjiran kemasukan pendatang asing ini telah menimbulkan pelbagai masalah kepada bandar kecil khususnya masalah berkenaan dengan keselamatan bandar, persaingan pekerjaan, masalah petempatan dan sebagainya.

iv. Aspek Alam Sekitar

Masalah yang timbul daripada proses pembangunan yang pesat di kawasan bandar-bandar kecil di Sabah juga telah menyebabkan wujud isu penurunan kualiti alam sekitar terutamanya kualiti air, udara dan bunyi. Banyak sungai yang menjadi sumber utama air telah mengalami kemerosotan kualiti air disebabkan oleh sisa buangan isi rumah, efluen dari sektor perindustrian, pepejal terampai dari hakisan tanah dan sisa logam berat dari kilang. Pencemaran udara pula meningkat disebabkan oleh pelepasan daripada kenderaan, pembangunan industri dan penggunaan bahan api yang tidak mesra alam. Sebagai contoh, apa yang berlaku di Kundasang telah mengalami peningkatan suhu akibat daripada penerokaan kawasan sekitar untuk tujuan pertanian. Tambahan lagi penggunaan racun perosak dan peningkatan pembangunan di kawasan Kundasang telah menyebabkan suhu di kawasan tersebut telah meningkat berbanding beberapa tahun lalu berdasarkan oleh dakwaan penduduk kundasang dan pakar geografi (Berita Harian, 2014). Namun perkara tersebut sukar di buktikan kerana tidak ada alat jangka suhu yang di pasang di Kundasang sebelum ini. Oleh itu dengan adanya alat jangka suhu yang ditempatkan di Kampung Mesilou yang menelan kos RM50,000 dapat membantu dalam pemantauan peningkatan suhu di Kundasang. Rajah 6 menunjukkan keratan akhbar berkenaan dengan berita pemasangan alat jangka suhu di Kundasang, Sabah bagi membantu pemantauan peningkatan suhu di Kundasang Sabah.

Rajah 6 Keratan akhbar berkenaan dengan berita pemasangan alat jangka suhu di Kundasang, Sabah bagi membantu pemantauan peningkatan suhu di Kundasang, Sabah

Sumber: Berita Harian (2014)

Akibat daripada pembangunan bandar di Sabah juga telah menyebabkan beberapa batang sungai di Sabah mengalami pencemaran. Berdasarkan berita daripada Utusan Malaysia (2011) menyatakan bahawa beberapa batang sungai di negeri Sabah ini dikenal pasti mengalami pencemaran yang berpunca daripada aktiviti ekonomi di sekitar sungai tersebut. Antara sungai yang tercemar adalah Sungai Kinabatangan, Segaliud dan Segama. Pencemaran ini berpunca daripada kesan sisa buangan kelapa sawit daripada kilang dan penggunaan racun perosak serta baja kimia di kawasan ladang kelapa sawit di kawasan tersebut. Rajah 7 menunjukkan keratan akhbar berkenaan dengan pencemaran sungai yang berlaku di Sungai Kinabatangan, Segaliud dan Segama akibat sisa kelapa sawit.

KERATAN AKHBAR ONLINE		
------------------------------	--	--

<i>Tajuk</i>	:	Beberapa sungai dikenal pasti tercemar
<i>Tarikh</i>	:	20 September 2011
<i>Sumber</i>	:	Utusan Malaysia

Beberapa sungai dikenal pasti tercemar

KOTA KINABALU 19 Sept. - Beberapa batang sungai di negeri ini dikenal pasti mengalami pencemaran berpunca daripada aktiviti ekonomi di sekitar kawasan sungai tersebut.

Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar, Datuk Masidi Manjun berkata, pihaknya akan mengambil langkah segera bagi menangani masalah berkenaan yang akan memberi impak buruk kepada sektor pelancongan dan ekonomi negeri ini.

"Sabah mempunyai sungai yang mempunyai tarikan pelancongan seperti sungai Kinabatangan, Segaliud dan Segama.

"Sekiranya sungai-sungai ini turut tercemar, ia akan menjejaskan industri pelancongan kita," katanya ketika berucap pada seminar kebangsaan Kajian Kesan Sisa Kelapa Sawit, Ladang Kelapa Sawit dan Bahan Cemar Terhadap Kualiti Sungai di Sabah di sini baru-baru ini.

Masidi berkata, aktiviti ekonomi yang dijalankan di kawasan sekitar sungai perlu mengikut peraturan yang ditetapkan bagi memastikan ia tidak mendatangkan pencemaran.

Rajah 7 Keratan akhbar berkenaan dengan pencemaran sungai yang berlaku di Sungai Kinbatangan, Segaliud dan Segama akibat sisa kelapa sawit

Sumber: Utusan Malaysia (2011)

Selain itu juga, status kualiti udara pada tahap tidak sihat dicatatkan di kawasan bandar disebabkan oleh kepekatan habuk halus di bawah saiz 10 mikron (yang tinggi iaitu pada bacaan $52 \mu\text{g}/\text{m}^3$ berbanding $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ yang dibenarkan di dalam Garis Panduan Kualiti Udara Persekitaran Malaysia). Selain itu, aktiviti manusia yang bertambah dengan kepadatan yang tinggi juga telah menjana paras bunyi hingar di kawasan bandar. Laporan Tahunan Kualiti Alam Sekeliling tahun 2002 menunjukkan paras bunyi di kawasan perumahan (di dalam bandar) kebanyakannya melebihi paras yang disyorkan oleh 'World Health Organisation' telah melebihi 65dBA. Lebih kurang 90 peratus daripada punca pencemaran bunyi ini adalah daripada kenderaan.

Bilangan penduduk yang meningkat dalam kawasan bandar kecil telah menjana kuantiti buangan sisa pepejal yang sangat tinggi dan memberi tekanan kepada keperluan penyediaan tapak pelupusan di dalam kawasan bandar kecil. Sekiranya tidak diuruskan dengan baik, masalah ini akan memberi kesan negatif kepada alam sekitar dan kualiti hidup penduduk bandar kecil seperti mana yang berlaku di bandar Kota Marudu yang mengalami masalah pengurusan sisa pepejal. Menurut hasil temu bual dengan Penolong Pengawai Persekitaran Majlis Daerah Kota Marudu (MDKM) iaitu Puan Sudara Rudin menyatakan masalah pengurusan sisa pepejal di bandar Kota Marudu berlaku akibat daripada pertambahan penduduk dan kurangnya kesedaran masyarakat dalam pengurusan sisa pepejal domestik. Tambahan lagi kekurangan jentera iaitu lori pengangkut sampah menyebabkan sampah-sampah sering dikutip lambat dan menyebabkan masalah pencemaran bau di kawasan bandar Kota Marudu. Selain itu, terdapat kemudahan yang tidak dapat disediakan dengan sempurna disebabkan ianya perlu dirancang secara menyeluruh pada tahap wilayah dan tidak dapat diselesaikan oleh PBT secara individu. Contohnya penyediaan tapak-tapak pelupusan sisa pepejal dan bahan toksik. Infrastruktur dan utiliti yang tidak diselenggara dengan baik dan masalah penyelarasan agensi-agensi yang terlibat dalam penyediaan kemudahan-kemudahan ini telah menambahkan kerumitan masalah tersebut (JPBD Semenanjung Malaysia, 2006).

Peningkatan penduduk yang tinggi ini juga memerlukan pertambahan kawasan pembangunan baru yang membawa kepada '*urban sprawl*'. Keadaan ini, menyebabkan pembangunan telah menjangkau ke kawasan sensitif alam sekitar, kawasan pertanian utama dan kawasan lain yang tidak sesuai untuk dibangunkan. Selain itu, ketidakpatuhan kepada rancangan pemajuan yang telah disediakan telah menyumbang kepada kewujudan masalah ini. Keadaan ini telah menimbulkan pelbagai masalah perbandaran seperti pencemaran alam sekitar, kesesakan Lalulintas, kewujudan kawasan-kawasan '*brownfield*', kehilangan daya tarikan dalam kawasan bandar, kemerosotan kualiti infrastruktur, kekurangan kawasan hijau dan kemudahan awam yang lain hingga menyebabkan penurunan kualiti hidup bandar kecil di Sabah. Kewujudan kilang-kilang haram di kawasan bandar telah menimbulkan banyak masalah pencemaran alam sekitar. Ini kerana kilang-kilang haram tidak dilengkapi dengan kemudahan infrastruktur dan utiliti yang sepatutnya (JPBD Semenanjung Malaysia, 2006).

Selain itu, pembangunan di kawasan bandar kecil juga akan membawa kepada berlakunya pelbagai bencana alam jika tidak dirancang dengan lebih efisien. Banjir kilat adalah merupakan masalah yang sering berlaku di kawasan bandar yang bukan sahaja berlaku di bandar kecil malahan di kawasan bandar besar. Sehubungan itu, isu banjir kilat ini juga sering berlaku di kawasan bandar-bandar kecil di negeri Sabah apabila berlaku musim tengkujuh yang berpanjangan. Keadaan ini lebih teruk lagi apabila sistem perparitan bandar tidak diselenggara dengan baik yang menyebabkan banjir kilat lebih mudah berlaku di kawasan bandar kecil. Sebagai contoh, kejadian banjir kilat yang berlaku di bandar Keningau pada 9 Jun 2015 tahun ini yang telah menjejaskan aktiviti penduduk dan kerosakan harta benda di kawasan sekitar yang terjejas (New Sabah Times, 2015). Masalah banjir kilat juga sering terjadi disebabkan sistem perparitan yang tidak dapat menampung kuantiti air larian yang semakin tinggi akibat peningkatan aktiviti perbandaran (JPBD Semenanjung Malaysia, 2006).

Cabaran Pembangunan Bandar Kecil di Sabah

Dalam memantapkan pembangunan bandar kecil di Sabah, terdapat tiga cabaran asas yang terpaksa dihadapi sama ada oleh kerajaan terutamanya dalam usaha menyalur dan mengagihkan pembangunan. Cabaran ini juga terpaksa dihadapi oleh penduduk dan peniaga setempat dalam meningkatkan ketersampaian mereka kepada sumber dan peluang ekonomi. Tiga cabaran asas tersebut adalah seperti berikut:

i. Aspek Fizikal

Cabaran pembangunan bandar kecil dari segi fizikal ini merujuk kepada keadaan bentuk muka bumi negeri Sabah yang bergunung-ganang. Selain itu, Sabah juga mempunyai keluasan yang luas. Keadaan ini menyukarkan pembangunan negeri Sabah berbanding dengan negeri-negeri lain di Semenanjung Malaysia. Cabaran ini menyebabkan sistem pengangkutan khususnya jalan raya yang menghubungkan bandar-bandar kecil di Sabah masih lagi kurang memuaskan. Hal ini kerana, disebabkan oleh kekangan bentuk muka bumi negeri Sabah yang bergunung-ganang khususnya di bahagian pedalaman negeri Sabah.

Kos dan teknologi yang tinggi diperlukan dalam menangani masalah kekangan bentuk muka bumi bagi memastikan pembinaan jalan perhubungan yang baik di kawasan bandar-bandar kecil di Sabah khususnya di kawasan pedalaman Sabah. Namun begitu pihak kerajaan negeri masih lagi mengalami masalah dalam penyediaan bajet yang mencukupi dalam pembangunan sistem pengangkutan di seluruh negeri Sabah disebabkan keluasan dan jarak antara negeri yang amat luas dan jauh. Tambah lagi, dalam menyiapkan jalan raya dalam menghubungkan antara bandar kecil dengan bandar kecil yang lain mengambil masa yang lama akibat daripada kekangan dari segi fizikal iaitu bentuk muka bumi negeri Sabah yang bergunung-ganang. Sebagai contoh jalan raya yang menghubungkan di antara bandar Kota Marudu dengan bandar Ranau memakan masa lebih daripada dua tahun dan masih lagi dalam proses pembinaannya sehingga sekarang. Sedangkan pembinaan menaik tarafkan jalan raya tersebut telah di mulakan pada tahun 2012 dan masih lagi sedang dibina sehingga sekarang akibat daripada masalah kekangan bentuk muka bumi. Oleh itu, keadaan ini menyebabkan pembangunan bandar-bandar kecil di kawasan pedalaman masih lembap dan kurang membangun. Walau bagaimanapun, terdapat juga bandar-bandar kecil yang pada masa kini yang telah mengalami pembangunan yang menampakkan perubahan yang jelas di kawasan bandar kecil tersebut. Sebagai contoh, bandar Kota Marudu yang telah menerima pelbagai projek pembangunan antara yang terbesar adalah pembinaan projek *IAvenue Town* yang

dijangka siap pada tahun 2016 (Utusan Sabah, 2014) dan pembinaan projek PRIM yang telah di bentangkan dalam bajet Rancangan Malaysia Ke-11.

ii. Aspek Ekonomi

Seterusnya menurut Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Sabah (2016) pembangunan bandar kecil di Sabah juga merangkumi cabaran dari segi aspek pembangunan ekonomi bandar kecil dalam menjadikan kawasan bandar kecil di Sabah sebagai pusat pelaburan dan perniagaan. Kawasan bandar kecil ini perlu berupaya menarik pelaburan dan perniagaan tempatan dan asing untuk memiliki ekonomi yang berdaya maju dan menyediakan peluang-peluang pekerjaan yang mencukupi. Dalam menggalakkan pertumbuhan ekonomi di kawasan bandar kecil di Sabah, tumpuan yang perlu diberi adalah pewujudan kekayaan yang diagihkan secara saksama dalam kalangan penduduk untuk mengurangkan masalah kemiskinan dalam bandar kecil di Sabah.

Walaupun kadar kemiskinan bandar menunjukkan penurunan dan berada pada paras 2.0 peratus pada tahun 2002, tetapi beberapa kajian telah membuktikan wujudnya masalah kekurangan perumahan dan kemudahan asas serta penurunan kualiti hidup dalam kalangan penduduk bandar. Dari segi profil miskin bandar berdasarkan Laporan RMK-9, pada tahun 2004 didapati insiden miskin bandar menunjukkan peratusan yang tertinggi di kalangan Bumiputera iaitu 4.1 peratus dibandingkan dengan kumpulan etnik Cina 0.4 peratus dan India 2.4 peratus. Keadaan ini menyebabkan negeri Sabah merupakan negeri yang termiskin di Malaysia akibat kurangnya pembangunan di kawasan bandar-bandar kecil yang dapat memberikan peluang pekerjaan kepada masyarakat di kawasan luar bandar yang membolehkan pendapatan perkapita penduduk meningkat.

Oleh kerana golongan Bumiputera kurang kemahiran dan pendidikan yang bersesuaian, kebanyakannya telah melibatkan diri dalam sektor tidak formal sebagai sumber pekerjaan. Oleh sebab pekerjaan di sektor tidak formal adalah tidak terjamin dan berpendapatan lebih rendah, mereka mudah terjat ke dalam lingkungan kemiskinan. Oleh itu, perancangan jangka panjang perlu dibuat untuk mengadakan program-program yang dapat meningkatkan peluang-peluang pekerjaan dan pendapatan bagi golongan miskin bandar besar dan bandar kecil di Sabah yang kebanyakannya adalah golongan Bumiputera.

iii. Aspek Tadbir Urus Bandar Kecil

Selain itu, cabaran dalam pembangunan bandar kecil di Sabah adalah berkaitan dengan tadbir urus bandar kecil berdepan dengan pelbagai cabaran yang amat kompleks. Cabaran-cabaran tadbir urus bandar ini memerlukan pihak terbabit lebih fokus dalam menjalankan setiap tanggungjawab terhadap pembangunan bandar kecil. Bagaimanapun, penglibatan banyak agensi dan jabatan dalam pengurusan bandar kecil menyebabkan banyak tindakan sukar untuk diselaraskan dan menjejaskan keberkesanan tindakan-tindakan tersebut.

Pengurusan dan pentadbiran bandar kecil yang baik juga perlu mengambilkira keupayaan sesebuah PBT yang mempunyai tahap kemampuan yang berbeza dari segi gunatenaga, kemahiran dan kemampuan kewangan untuk memberi perkhidmatan yang baik kepada penduduk sesuatu bandar kecil di Sabah. Terdapat jurang perbezaan yang besar antara harapan yang diletakkan oleh masyarakat terhadap sesebuah PBT dengan kemampuannya untuk memenuhi harapan tersebut. Kepelbagaian peranan yang diharap dapat dimainkan oleh PBT untuk menjadikan bandar kecil di Sabah yang sejahtera dengan kualiti hidup yang tinggi memberi tekanan kepada mereka untuk mempunyai organisasi yang kukuh. Tekanan lebih dirasakan oleh PBT yang bersaiz sederhana dan kecil yang tidak berkemampuan dari segi kewangan, gunatenaga, kemahiran dan peralatan untuk menyediakan perkhidmatan yang diharapkan.

PBT juga perlu berdepan dengan kepelbagaian citarasa dan kepentingan kumpulan masyarakat yang mesti dipenuhi, serta pelbagai isu sosial dan pengaruh negatif yang dihadapi. Kerjasama, penglibatan dan sokongan masyarakat amat diperlukan untuk menanganinya. Bagaimanapun, penglibatan masyarakat yang rendah terhadap aktiviti-aktiviti yang dianjurkan oleh PBT juga menyebabkan hasrat PBT untuk melibatkan masyarakat dalam perancangan dan pembangunan kawasan bandar kecil juga tidak dapat dipenuhi.

Selain daripada itu, cabaran bandar-bandar kecil di Sabah yang terletak di luar bandar pula menghadapi masalah kekurangan pelaburan dan infrastruktur. Banyak bandar ini kurang daya tarikan dan

identiti. Pembinaan persekitaran fizikal yang lemah sering mencerminkan kualiti hidup dan dikaitkan dengan masalah sosial dan kekurangan ekonomi serta kadar migrasi keluar yang tinggi, terutamanya dalam kalangan orang muda yang mencari peluang pekerjaan dan keadaan hidup yang lebih baik. Seterusnya unjuran semasa susunan pusat-pusat pertumbuhan tidak selari dengan trend penduduk masa kini iaitu kadar pertumbuhan penduduk yang rendah di daerah seperti Kudat dan Ranau sedang berkembang untuk menjadi pusat pertumbuhan strategik yang penting. Begitu juga, terdapat pusat-pusat pertumbuhan seperti Sipitang dan Kota Marudu yang dijangka akan memainkan peranan yang lebih besar dalam konteks pembangunan negeri walaupun bilangan penduduk tidak menunjukkan pertumbuhan yang tinggi (JPBW, 2016).

KESIMPULAN

Kajian ini berkait dengan pembangunan bandar-bandar kecil di negeri Sabah. Kajian ini memberi fokus kepada isu dan cabaran yang dihadapi oleh bandar-bandar kecil di Sabah. Hasil kajian menunjukkan terdapat pelbagai isu dan cabaran yang wujud dalam pembangunan bandar-bandar kecil di negeri Sabah iaitu meliputi empat aspek utama iaitu fizikal, ekonomi, sosial dan alam sekitar. Tidak dinafikan isu dan cabaran yang sama dihadapi oleh bandar-bandar kecil yang lain di Malaysia. Namun, dalam konteks pembangunan bandar-bandar kecil di negeri Sabah, usaha yang padu dan perancangan yang lebih efisien perlu diambil oleh pihak kerajaan dan juga pihak swasta untuk membolehkan potensi pembangunannya dimaksimakan dan cabaran khususnya berkait dengan aspek fizikal seperti bentuk muka bumi dapat diminimumkan.

Telah ada langkah diambil khususnya oleh kerajaan dalam menangani isu-isu pembangunan di Sabah yang turut juga merangkumi pembangunan bandar-bandar kecil di negeri Sabah. Antaranya ialah pelan pembangunan seperti Koridor Pembangunan Sabah. Dalam pelan ini, pengezonan mengikut kekuatan dan kelebihan kawasan dikenalpasti. Misalnya, bahagian Koridor Pantai Barat Sabah dizonkan sebagai Zon Agro-Makanan IKS dan Zon Perindustrian Sabah. Manakala bahagian Koridor Tengah Sabah pula dizonkan sebagai Zon Agropolitan Pedalaman, Zon Pelancongan dan Agro Tanah Tinggi, dan Zon Konservasi Biodiversiti Sabah. Bahagian Pantai Timur Sabah pula dizonkan sebagai Zon Agor Perhutanan Utara, Zon Inovasi Agrobio, Zon Agro-Makanan Bersepadu dan Zon Industri Marin dan Pelancongan. Dijangkakan melalui pengintegrasian kawasan bandar-bandar kecil dalam zon pembangunan yang dirancang tersebut, diharap akan dapat memberi impak positif kepada perkembangan pembangunan bandar-bandar kecil di Sabah pada masa hadapan. Justeru itu, tidak keterlaluan jika dijangkakan fungsi dan peranan bandar-bandar kecil di Sabah turut juga akan berkembang dan mungkin juga akan berubah.

RUJUKAN

- Abdul Samad Hadi. (1990). *Pembangunan dan transformasi bandar negeri Sabah*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia-Yayasan Sabah.
- Baker J. (1990). The growth and function of small urban centers in Ethiopia: A case study from Northern Ethiopia: Norwegian University Press. *The Proceedings Institute No. 23. Uppsala in September 1989: The Scandinavian Institute of African Studies*.
- Bast, J. L. (1998). *Managing growth, destroying freedom, critiques of "Smart Growth," "New Urbanism" and other forms of centralized land-use planning*. USA.
- Burgess, P. (1998). *Revisiting sprawl: Lesson from the past*. Cleveland State University: The Urban Center Publication.
- Haryati Shafii. (2010). *Tempat tinggal dan kualiti hidup masyarakat di bandar*. Batu Pahat: Penerbit UTHM.
- Institut Kajian Pembangunan Sabah. (2006). *Laporan Koridor Pembangunan Sabah*. Kota Kinabalu: Sabah Government Publication.
- Jabatan Perancangan Bandar & Wilayah Negeri Sabah. (2010). *Laporan dasar pembangunan negeri Sabah*. Kota Kinabalu: Jabatan Perancangan Bandar & Wilayah Sabah.
- Jabatan Perancangan Bandar dan Desa (JPBD) Semenanjung Malaysia. (2006). *Dasar pembangunan negara*. Kuala Lumpur: Kementerian Perumahan Kerajaan Tempatan.
- Jabatan Perancangan Bandar dan Wilayah Sabah. (2016). *Laporan dasar pembangunan negeri Sabah*. Kota Kinabalu: Jabatan Perancangan Bandar & Wilayah Sabah.

- Jabatan Perangkaan Malaysia. (2011). *Penyiasatan migrasi: Ringkasan penemuan corak dan trend migrasi di Malaysia*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- Jabatan Perangkaan Malaysia. (2000). *Banci penduduk Malaysia pada tahun 2000*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- Johnson, J. H. (1974). *Suburban growth: A geographical processes at the edge of the Western City*. London: John Wiley & Sons.
- Katiman Rostam. (1988). *Pengantar geografi bandar*. Kuala Lumpur. Dewan Bahasa & Pustaka.
- Koridor Pembangunan Sabah. (2006a). 'Bab 3 Kemampunan adalah asas pembangunan'. 75-97. *Laporan Koridor Pembangunan Sabah*. Kota Kinabalu: Sabah Government Publication.
- Koridor Pembangunan Sabah. (2006b). 'Bab 6 memperbaiki agihan pendapatann dan taraf hidup rakyat'. 163 182. *Laporan Koridor Pembangunan Sabah*. Kota Kinabalu: Sabah Government Publication.
- Mohamad Azal Fikry & Hamid Saad. (2015). Penilaian ciri-ciri khusus pusat perkhidmatan ke arah menyokong kelangsungan aktiviti pelancongan luar bandar. Kertas kerja dibentangkan di Persidangan Kebangsaan Geografi & Alam Sekitar Kali Ke-5, Universiti Pendidikan Sultan Idris, Tanjong Malim, Perak.
- Pacione, M. (2005). *Urban geography: A global perspective*. Routledge: Taylor & Francis Group.
- Pedersen P.O. (1990). The role of small rural towns in development. *The Proceedings Institute No. 23. Uppsala in September 1989: The Scandinavian Institute of African Studies*.
- Yazid Saleh, Katiman Rostam & Mohd Yusof Hussain. (2012). Cabaran perubahan fungsi bandar kecil dalam era globalisasi: Petunjuk positif dari Tanjong Malim, Malaysia. *Malaysia Journal of Society and Space* 8(2), 98-111.
- Yazid Saleh, Mohmadisa Hashim, Nasir Nayan & Mohamad Suhaily Yusri Che Ngah. (2014). Transformasi bandar kecil di wilayah selatan Perak: Beberapa penemuan di Tanjong Malim. *Geografi* 2(1), 111-119.
- Yazid Saleh, Mohmadisa Hashim, Nasir Nayan & Mohamad Suhaily Yusri Che Ngah. (2015). Bandar kecil dalam perubahan di Malaysia. Beberapa pembuktian dari Tanjong Malim, Perak. *Geografi* 3(1), 60-67.

Keratan Akhbar

- Berita Harian Online. (2015). Banjir di Beaufort menjejaskan aktiviti penduduk (22 Januari 2015). Diperoleh dari <http://www.bharian.com.my>, 20 Ogos 2015.
- Berita Harian. (2014). Pemasangan alat jangka suhu di Kundasang Sabah bagi membantu pemantauan peningkatan suhu di Kundasang Sabah (3 Disember 2014). Diperoleh dari <http://www.mosti.gov.my>, 20 Ogos 2015.
- New Sabah Times. (2015). Banjir kilat di Keningau menjejaskan aktiviti penduduk dan kerosakan harta benda di kawasan sekitar yang terjejas (11 Jun 2015). Diperoleh dari <http://www.newsabahtimes.com.my>, 20 Ogos 2015.
- Sinar Harian Online. (2014). Kedudukan pekan lama Beaufort yang rendah dan hampir dengan tebing Sungai Padas menyebabkan sering di dilanda banjir (14 Februari 2014). Diperoleh dari <http://www.sinarharian.com.my>, 20 Ogos 2015.
- Utusan Malaysia. (2011). Pencemaran sungai yang berlaku di Sungai Kinbatangan, Segaliud dan Segama akibat sisa kelapa sawit (20 September 2011). Diperoleh dari <http://www.nre.gov.my>, 20 Ogos 2015.
- Utusan Sabah. (2014). Pembinaan projek 1Avenue Town Di Kota Marudu. Diperoleh dari www.utusan.com.my, 20 Ogos 2015.

Internet

- Sumber Ekonomi Sabah. (2015). Diperoleh dari <http://infosti.blogspot.com/2011/05/sumber-ekonomi-sabah.html>, 25 Ogos 2015.

Temu Bual

- Pegawai Perancangan Bandar dan Wilayah Sabah, Encik Bernadette C Edmund dan Puan Farida binti Ansawi Pada 20 Ogos 2015.
- Penolong Pegawai Perancangan Bandar Dearah Kota Marudu Puan Sudara pada 13 Ogos 2015.
- Pengunjung di Bandar Kecil Kota Marudu Encik Antonius Jimmy pada 15 Ogos 2015.
- Ucapan Y.B Datuk Peter Chin Fah Kui, Menteri Perusahaan Perladangan dan Komoditi di Majlis Perasmian Plasma dan Seminar 5 Bandar Stesen Penyelidikan MPOB Lahad Datu 6 Januari 2006 (Jumaat), 9.30 pagi bertempat di Stesen Penyelidikan MPOB Lahad Datu, Km 10, Jalan Tengah Nipah, Lahad Datu, Sabah.